

ALEX.
ȘTEFĂNESCU

Mesaj
către tineri.



CE NU SCRIE ÎN MANUALELE ȘCOLARE

*Oamenii au inventat literatura ca să-și ofere
o plăcere, nu ca să se chinuiască studiind-o*

Pentru mine a fost o surpriză să constat că mulți dintre elevi studiază literatura cu o grimasă de dezgust, așa cum înghit tubul de cauciuc cei cărora trebuie să li se facă o endoscopie. De ce? De ce se întâmplă așa?

Matematica o învață vrând-nevrând, ca să poată să-și măsoare pământul sau să calculeze cât timp va dura o călătorie. De chimie au nevoie ca să știe cum să combine substanțele și să obțină unele noi, necesare în viața de fiecare zi. Sunt nevoiți, de asemenea, să-și cunoască propriul corp și modul lui de funcționare ca să evite suferințele inutile și să se trateze când se îmbolnăvesc. Și așa mai departe. Este adevărat că și învățarea acestor discipline poate fi resimțită ca o plăcere de către cei care au vocația studiului sau pur și simplu o curiozitate față de viață. Dar cu sau fără plăcere ele trebuie învățate. Fără cunoașterea lor, nu se poate trăi în lumea de azi. Drept urmare, chiar și cine nu are nicio pasiune pentru studiu se străduiește și, dacă nu se poate altfel, se chinuiește să le învețe. Bea

cafele, stă cu picioarele într-un lighean cu apă, își șterge cu batista broboanele de sudoare de pe frunte, dar nu se lasă până când nu înțelege ce trebuie înțeles.

Literatura a fost creată însă numai și numai ca o sursă de plăcere. Nu are altă rațiune (semănând din acest punct de vedere cu muzica, pictura, dansul, teatrul, filmul artistic, jocul de șah, bătaia cu bulgări de zăpadă etc.). Este absurd ca utilizarea ei să fie considerată obligatorie. Este grotesc ca un tânăr să învețe literatura de frică (de frica unui profesor sever sau a unor examene de care depinde viitorul lui). Este ca și cum ar bea șampania cu lingurița, la ore fixe, în stilul în care se bea un sirop de tuse. Sau ca și cum și-ar săruta iubita din obligație, în anumite zile, supravegheat de o comisie de evaluare.

Am încercat ani la rând să înțeleg cum s-a ajuns în situația absurdă ca practicarea unei plăceri să fi devenit exact opusul ei, și anume un act de penitență. Și, cum se întâmplă de obicei, o întâmplare mi-a dezvăluit cauza, mai clar decât o întrevăzusem eu. Un prieten de familie, cu soția și fiul lor, elev de liceu, mi-au făcut într-o bună zi o vizită. Bărbatul m-a rugat de la început să-l ajut pe fiul lor să iasă dintr-un impas: se apropia bacalaureatul și nu citise încă romanul *Moromeții* de Marin Preda, care figura pe lista de lecturi obligatorii. Ideea era să-i povestesc eu romanul. M-am refugiat cu tânărul în camera mea de lucru și am început cu o întâmplare din *Moromeții* povestită din memorie:

Ilie Moromete și ceilalți membri ai familiei, întorși seara de la câmp, obosiți și flămânzi, se pregătesc să mănânce la masa din curte, așezată sub un pom. Mâncarea constă în mămăligă și brânză. Catrina răstoarnă mămăliga pe un

fund de lemn, apoi se întoarce în casă ca să aducă și brânza. După câteva secunde apare îngrozită și îi spune pe un ton dramatic lui Ilie Moromete:

„Duțulache a mâncat brânza! Ce să fac, ce să fac?“

Trebuie spus, pentru înțelegerea situației, că Duțulache este câinele familiei, iar brânza este foarte sărată. Ilie Moromete îi răspunde logic Catrinei:

„Dă-i apă!“

Pe tânăr l-a amuzat foarte mult umorul englezesc al unui țăran român și, în atmosfera plăcută creată, i-am explicat pe larg — iar el m-a ascultat cu atenție — în ce constă frumusețea literară a cărții.

Tânărul le-a spus apoi entuziasmat părinților:

„Nu știam că e un roman atât de bun. Abia aștept să-l citesc. Din ce ne-a zis profesoara am înțeles că e ceva plictisitor, cu alienare, existențialism țărănesc, modernizarea viziunii asupra unui topos tradițional...“

Deci în această limbă de lemn a filosofării li se vorbește elevilor despre literatură. Depinde, desigur, și de talentul profesorului. Dar oricât de talentat ar fi un profesor, el nu se poate manifesta liber. Are mâinile prinse în cătușele manualelor școlare.

Mi-am continuat investigația deschizând diverse manuale de literatură pentru elevii de liceu. Într-unul din ele am dat peste un capitol despre Eminescu. M-am îngrozit. Elevii erau invitați să se pronunțe asupra poemului *Floare albastră* în următorii termeni:

Care sunt actanții în această reprezentare epico-dramatică a erosului?

Stabiliți diegeza poemului!

Identificați arhaismele și neologismele instrumentate de poet!

Aceste somații adresate elevilor, redactate într-un limbaj rebarbativ (cu pretenții de terminologie științifică) n-au nicio legătură cu frumusețea poemului.

De fapt, Eminescu își imaginează o scenă plină de grație, cu două personaje („era să zic doi actanți“): un bărbat absorbit de viziunile lui metafizice și o fată exasperată copilărește de neparticiparea lui la jocul dragostei:

„Iar te-ai cufundat în stele / Și în nori și-n ceruri-nalte? / De nu m-ai uita înalte, / Sufletul vieții mele.“

Este remarcabilă capacitatea poetului de a intra în rolul fetei. Monologul ei, compus cu artă, te face s-o *vezi*, zbânțuită și înciudată, zgâlțâindu-l pe bărbatul de o inoportună seriozitate. Eminescu se privește, de fapt, din afară și își ironizează propria inaderență la realitate.

Comentariile din manualul școlar nu înregistrează nimic din farmecul acestei situații imaginate de poet. Autorii manualului au extirpat emoția din poem înainte de a-l face obiect de studiu. Ei cer elevilor să examineze nu un poem, ci un cadavru de poem.

Așa procedează și alți exegeți, unii dintre ei — eminescologi.

Să recitim împreună un cunoscut sonet al lui Eminescu, *Afară-i toamnă*:

„Afară-i toamnă, frunză-mprăștiată, / Iar vântul zvârle-n
geamuri grele picuri; / Ci tu citești scrisori din roase
plicuri / Și într-un ceas gândești la viața toată. // Pierzându-ți
timpul tău cu dulci nimicuri, / N-ai vrea ca nime-n
ușa ta să bată; / Dar și mai bine-i, când afară-i zloată, / Să
stai visând la foc, de somn să picuri.“...

Ne oprim aici cu transcrierea sonetului, pentru a conveni că primele două strofe au și creat o atmosferă afectivă, un amestec de abandon și nostalgie, care constituie chiar *esența* poemului.

Mariana Neț (considerată o specialistă în Eminescu) analizează însă poemul fără esența lui, adică poemul fără poem. Și iată cum:

„Strofa a doua se dovedește astfel a fi un macrohiperbat, care conține tmeze și hiperbaturi puse în abis. Strofa întâi și strofa a doua manifestă unități textuale diferite. Enunțiatorul textului își afirmă «preferința» pentru «ordinea inversată» din strofa a doua, care manifestă moduri verbale ale ipoteticului.“

Pe un neinițiat îl sperie poate caracterul greu inteligibil al comentariului, dar *nu aceasta e problema*. Comentariul devine perfect inteligibil, după însușirea terminologiei specifice semioticii, dar nu devine și relevant. Mariana Neț face de fapt considerații savante asupra rămășițelor pământeste ale sonetului eminescian. Noi preferăm să citim considerații, fie și savante, asupra sonetului.

O inadecvare similară găsim și în studiile Ioanei Bot (și ea un reputat eminescolog):

„În *Călin* (*file din poveste*), lirica erotică eminesciană creează unul dintre cele mai interesante experimente asupra limitelor limbajului, ca și asupra puterilor sale ontogene, cosmotice, expresive, adunând laolaltă, pe osatura fragilă a schemei de basm, două tipuri de poeticitate, istoricește consecutive.“

În *Călin* (*file din poveste*) sunt versuri de o frumusețe fără seamăn. Iată ca exemplu cum i se înfățișează fata de împărat adormită vizitatorului ei nocturn, Călin: „Tâmpla-i

bate liniștită ca o umbră viorie.“; „De a vârștii ei căldură fragii sânului se coc.“

Ce legătură există între aceste versuri și comentariul Ioanei Bot?

Cine mai are nevoie azi de literatură?

Întrebarea aceasta mi se adresează la multe dintre întâlnirile mele cu publicul (atunci când oamenii din sală sunt sinceri și nu simulează, din snobism, respectul, dus până la evlavie, față de cărți). Deci, cine mai are nevoie azi de literatură?

Îi vedem pe semenii noștri agitându-se sau distrându-se de dimineța până seara fără să li se facă sete sau foame de texte literare. Trec, cei mai mulți, absenți pe lângă vitrinele librărilor. Nu au cărți în casă. Și nu știu numele niciunui scriitor, cu excepția, poate, a lui Eminescu, în legătură cu care își aduc aminte doar că scria versuri și că a murit nebun.

Discută despre prețuri, despre starea vremii, despre filme sau meciuri de fotbal, dar aproape niciodată despre cărți. Unele televiziuni alcătuiesc topuri de genul „cei mai apreciați 10 ziariști“, „cei mai apreciați 10 oameni politici“, „cei mai apreciați 10 cântăreți“ ș.a.m.d., dar niciodată „cei mai apreciați 10 scriitori“.

Întrebarea revine obsesiv: cine mai are nevoie azi de literatură?

Și iată și răspunsul: toți avem nevoie de literatură, dar nu știm că avem nevoie.

Cu sute de ani în urmă, marinarii care călătoreau pe mări și oceane vreme îndelungată se îmbolnăveau de o boală

misterioasă: le apăreau pete pe față și pe picioare, le sângeau gingiile, deveneau hidoși. Nimeni nu cunoștea cauza. După mult timp avea să se afle că boala — numită scorbut — era provocată de absența vitaminei C din alimentația marinarilor (care, prin forța împrejurărilor, mâncau pesmeți, pastramă, dar nu și fructe și legume proaspete).

Într-o situație asemănătoare ne aflăm noi. Ne facem tot mai urâți și nu înțelegem de ce. Oamenii care citesc sunt frumoși. Lectura nu schimbă, bineînțeles, plastica feței. Designul fizionomiei rămâne mereu același pe care îl avem din naștere. Dar chipul unui om cultivat iradiază noblețe, se înconjoară de un fel de aureolă ușor de recunoscut. Mă uitam la fotografiile lui Eugen Simion, făcute la diferite vârste. În tinerețe, figura lui, de țăran, deși bine proporționată, avea ceva rudimentar. Apoi, pe măsura trecerii anilor, după mii de cărți citite, acea figură s-a cizelat, a căpătat o distincție specifică unui cărturar (o descifrăm și în fotografiile lui E. Lovinescu).

Unor elevi cărora le-am vorbit despre literatură le-am spus că, dacă ieșim pe stradă și ne uităm la necunoscuții care trec pe lângă noi, eu pot să le spun care dintre ei citește și care nu. Elevii mi-au cerut să fac demonstrația asta cu ei, nu cu trecătorii de pe stradă. Am fost de acord. Drept urmare au venit unul după altul pe la mine și cu un gest de răsfăț, caraghios-simpatic, fiecare dintre ei mi-a arătat mutrișoara lui, ca și cum s-ar fi pus la dispoziția unui tomograf. Eu, cu un aer de expert, o examinam încruntat și dădeam verdictul. De cele mai multe ori spuneam „nu citești“ bazându-mă pe adevărul statistic că elevii nu prea citesc. Iar cel diagnosticat astfel se arăta uimit: „De unde știți?“, iar apoi își exprima îngrijorarea: „Se cunoaște?!“